

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИМИ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ УГРУПОВАННЯМИ

Луговий Віктор Олександрович,
докторант
Науково-дослідного інституту публічного права,
кандидат юридичних наук
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7276-2994>

Наукова стаття присвячена дослідженню деяких аспектів розслідування кримінальних правопорушень, вчинюваних транснаціональними організованими злочинними угрупованнями.

Автор акцентує увагу на тому, що вчасне та правильне використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, забезпечить найбільш ефективний процес кримінального провадження.

Сформульовано власне визначення терміну «спеціальні знання» системи наукових знань та практичних навичок і умінь у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, одержаних в ході здійснення професійної підготовки або фахової освіти та які застосовуються уповноваженою особою з метою найбільш ефективного розслідування і попередження кримінальних правопорушень.

На базі опрацювання матеріалів кримінальних проваджень серед форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями було виділено такі як: 1) залучення спеціаліста для збору вихідних відомостей про злочин шляхом використання техніко-криміналістичних засобів для збирання та фіксації доказової інформації під час проведення окремих процесуальних дій (огляд місця події, огляд документів, огляд комп'ютерної техніки, обшук); 2) консультативна допомога спеціаліста для аналізу та оцінки уповноваженою особою вихідних даних; 3) проведення процесуальних з участю спеціаліста (допит, слідчий експеримент); 4) призначення експертиз.

Ключові слова: *транснаціональне організоване злочинне угруповання, кримінальні правопорушення, спеціальні знання, розслідування, слідчі (розшукові) дії, експертиза, спеціаліст, експерт.*

FEATURES OF THE USE OF SPECIAL KNOWLEDGE IN THE INVESTIGATION OF CRIMES COMMITTED BY TRANSNATIONAL ORGANIZED CRIMINAL GROUPS

Luhovyi Viktor Oleksandrovych
Doctoral Researcher, Research Institute of Public Law,
PhD in Law
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-7276-2994>

The scientific article is devoted to the study of certain aspects of investigating criminal offenses committed by transnational organized criminal groups.

The author emphasizes that the timely and proper use of special knowledge in the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups ensures the most effective criminal proceedings.

Рекомендоване посилання:

Луговий В. О. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями *International Bulletin on Public Administration and Legal Affairs*. 2025. № 2. С. 60–64. DOI:

A definition of the term “special knowledge” is formulated as a system of scientific knowledge, practical skills, and abilities in the fields of science, technology, art, or craft, acquired in the course of professional training or specialized education, and applied by an authorized person for the most effective investigation and prevention of criminal offenses.

Based on the analysis of criminal case materials, the following forms of using special knowledge in the investigation of crimes committed by transnational organized criminal groups were identified: 1) involvement of a specialist to collect initial information about the crime using forensic and technical means for gathering and recording evidentiary information during certain procedural actions (crime scene inspection, examination of documents, examination of computer equipment, search); 2) specialist’s consultative assistance for the authorized person in analyzing and evaluating initial data; 3) conducting procedural actions with the participation of a specialist (interrogation, investigative experiment); 4) appointment of forensic examinations.

Keywords: transnational organized criminal group, criminal offenses, special knowledge, investigation, investigative (search) actions, forensic examination, specialist, expert.

Постановка проблеми

Вчасне та правильне використання спеціальних знань в кримінальних провадженнях будь-якої категорії забезпечить найбільш ефективний процес розслідування. Їх застосування під час розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, беззаперечно є не менш важливим, як і стосовно інших протиправних діянь. В той же час, специфіка вчинення протиправних діянь зазначеними угрупованнями має свої особливості, які характеризуються, по-перше, широким спектром злочинних дій (кіберзлочини, наркобізнес, секс-туризм, корупційні злочини), а, по-друге, їх скоєнням на території різних країн. З огляду на зазначене, виникає необхідність у координації підрозділів правоохоронних органів окремих держав в розрізі проведення конкретних процесуальних дій. Крім того, необхідно зауважити, що окремі процесуальні дії потребують відповідного техніко-криміналістичного забезпечення. Тому питання використання спеціальних знань в кримінальних провадженнях визначеної категорії викликає особливу увагу.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми

Серед вітчизняних і зарубіжних науковців, які присвятили свої опрацювання проблематики використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень варто відмітити таких як Г. С. Бідняк, М. М. Єфімов, О. Жеребко, О. А. Кравченко, В. С. Кузьмичов, А. М. Лазебний, Є. І. Макаренко, Л. Ш. Мамедова, О. В. Негодченко, В. Новіков, О. Одерій, С. Перлін, І. В. Пиріг, Г. І. Прокопенко, Б. В. Романюк, В. Сезонів, С. С. Сисолятин, В. М. Тертишник, В. В. Тіщенко, К. О. Чаплинський, М. Г. Щербаковський та ін. Водночас, наше дослідження характеризується комплексним підходом до опрацювання визначеної дефініції з огляду на міжнародну практику та тенденції сьогодення.

Метою даної статті є визначення особливостей використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями.

Виклад основного матеріалу

Загалом, як зауважує М. М. Єфімов, процес розслідування протиправних діянь вимагає від працівників правоохоронних органів застосування максимального набору можливих засобів і методів. Автор наголошує, що одним з найбільш розповсюджених засобів, що застосовується в будь-якому кримінальному провадженні, є використання спеціальних знань. Крім того, науковець відмічає, що даний аспект має свої характеристики як стосовно суб’єкта його можливого використання, так і відносно його форм, а також, що в науковій літературі донині йде полеміка з приводу інформаційного наповнення терміна «спеціальні знання» (Єфімов, 2020). Як бачимо, дослідник серед іншого також акцентує увагу на тому, що стосовно поняття «спеціальні знання» існують суперечності серед вчених-криміналістів.

А вже Г. С. Бідняк засвідчує, що термін «спеціальні знання» не передбачений жодним нормативно-правовим актом. Тому авторка виокремлює сукупність їх ознак, як-от: «...1) є комплексом знань і навичок у різних галузях; 2) складаються з системи відомостей в галузі науки, техніки та інших сфер людської діяльності; 3) використовуються в досудовому розслідуванні та судовому провадженні у випадках і в порядку, визначених кримінальним процесуальним законодавством; 4) їх використання здійснюється у взаємозв’язку з науково-технічними засобами; 5) реалізуються визначеним суб’єктом кримінального судочинства у процесі практичної діяльності, спеціальної підготовки з урахуванням професійного досвіду і засновані на системі теоретичних знань у відповідній галузі; 6) їх реалізація вимагає значних витрат часу й інтелектуальних зусиль; 7) сприяють у розробці технічних засобів і прийомів роботи з доказами та встановленню вагомих обставин, що мають значення для доказування» (Бідняк, 2019).

Доречним також вважаємо твердження С. Перліна, який зауважує, що «...термінологія криміналістичного забезпечення застосовується не тільки в аспекті кримінального провадження, а і щодо інших сфер діяльності. Це пов’язано з тією обставиною, що техніко-криміналістичні засоби (як спеціально розроблені, так і пристосовані

для потреб криміналістики) все ширше впроваджуються не тільки у кримінальну процесуальну, а й в іншу правозастосовну діяльність і в повсякденне життя. Як приклад можна привести використання в сучасних телекомунікаційних засобах і системах захисту приміщень сканерів відбитків пальців, застосування поліграфа під час прийому на роботу, використання різноманітної техніки (у тому числі і криміналістичної) під час підприємницької діяльності тощо. Проте одним із перших та основних напрямів техніко-криміналістичного забезпечення все ж була та залишається правозастосовна діяльність. Адже вона передбачає наявність техніко-криміналістичного забезпечення у будь-якій з її сфер» (Перлін, 2020).

Зі свого боку, закордонні дослідники визначають, що на місці події можна зібрати різноманітні речові докази, які вважаються цінними («доказовими») для збору та дослідження, зокрема: біологічні докази (наприклад, кров, рідини організму, волосся та інші тканини); приховані відбитки (наприклад, відбитки пальців, долонь, ніг); сліди взуття та шин; слідові докази (наприклад, волокна, ґрунт, рослинність, осколки скла); цифрові докази (наприклад, записи мобільних телефонів, Інтернет-журнали, електронні листи); наркотики; вогнепальну зброю. Автори також зауважують, що кількість і тип професіоналів, відповідальних за огляд місця події та збір доказів, значною мірою залежить від виду злочину та ресурсів правоохоронного органу. Більші агентства часто мають спеціально навчених фахівців з місця огляду місця події, тоді як менші агентства потребують, щоб служби швидкого реагування або детективи опрацювали місце події на додаток до своїх інших обов'язків. У багатьох випадках справу розслідує детектив, який відповідає за опитування зацікавлених осіб і потерпілих, пошук слідів і збір інформації, отриманої з матеріалів, зібраних на місці події. Детектив працює в тандемі з командою співробітників, які обстежують місце події та збирають докази. Група розслідування місця злочину може складатися з фотографів та персоналу зі збору доказів, які спеціалізуються на зборі конкретних доказів, таких як приховані відбитки, ДНК, слідові докази тощо. Дослідники зазначають, що у Сполучених Штатах не існує національних вимог, яким слід відповідати, щоб працювати слідчим на місці злочину. В той же час, слідчі можуть отримати чотири рівні сертифікації через Міжнародну асоціацію з ідентифікації, які демонструють їх кваліфікацію, як-от: сертифікований слідчий з місця злочину; сертифікований аналітик з місця злочину; сертифікований реконструктор місця злочину; сертифікований старший аналітик з місця злочину (National Forensic Science Technology Center, 2013).

З приводу кіберзлочинності, підтримуємо позицію Л. Ш. Мамедової, яка зазначила, що «...при розслідуванні кіберзлочинів варто більше уваги приділити дослідженню так званої цифрової

криміналістики (digital forensics), оскільки знання специфіки роботи цифрових криміналістичних засобів і вміння використовувати всі їхні властивості є найважливішою умовою якісного вирішення криміналістичних завдань, що стоять перед спеціалістом, фахівцем (експертом) в досліджуваній категорії кримінальних проваджень. З метою ефективного розслідування та розкриття зазначеної категорії протиправних діянь доцільно приділити увагу підвищенню кваліфікації експертів і спеціалістів, створити передумови для впровадження єдиної системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, які залучаються до протидії кіберзлочинності» (Мамедова, 2021).

Також вважаємо правильною позицію А. М. Лазебного, який акцентує увагу на тому, що «...міжнародне співробітництво при розслідуванні кримінальних правопорушень загалом та проти громадської безпеки зокрема відіграє важливу роль, особливо, враховуючи останні негативні ситуації в політичному, державному та суспільному житті нашої країни. Воно насамперед сприяє розвитку експертної діяльності, зростанню ефективності проведення експертно-криміналістичних досліджень, упровадженню системи управління якістю, розширенню використання окремих наукових методів, обміну передовим зарубіжним досвідом експертної практики тощо. Зазначено, що використання зарубіжного досвіду та постійні ділові контакти з колегами-експертами інших країн є прогресивним чинником зміцнення матеріально-технічної бази експертного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Загалом міжнародний досвід використання та залучення спеціальних знань у процес розслідування сприяє проведенню заходів, спрямованих на продовження розвитку міжнародного співробітництва та підвищення ефективності співпраці України з експертно-криміналістичними підрозділами та інституціями країн Європейського Союзу зокрема та світу загалом» (Лазебний, 2016).

Стосовно самого визначення терміну «спеціальні знання», то, для прикладу, Б. В. Романюк надав таке формулювання «...сукупність науково обґрунтованих відомостей окремого (спеціального виду), якими володіють особи – спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла і відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань кримінального судочинства» (Романюк, 2002). А вже М. Г. Щербаківський та О. А. Кравченко визначали спеціальні знання як «...систематизовані наукові знання, вміння і навички в певній сфері людської діяльності (виключаючи знання в галузі матеріального і процесуального права), отримані в результаті цілеспрямованої професійної підготовки і досвіду роботи й використовуються з метою збирання доказової та орієнтуючої інформації, яка має значення для справи» (2000).

Доречною вважаємо позицію К. О. Чаплинського, котрий поміж центральних цілей застосування спеціальних знань вказує «... сприяння повному швидкому розкриттю та розслідуванню злочинів, встановлення істини у кримінальній справі, дослідження певних об'єктів і явищ, отримання необхідних відомостей для встановлення обставин, що мають значення для правильних і обґрунтованих рішень по справі; сприяння виявленню, фіксації та вилученню доказів і з'ясуванню спеціальних питань, що виникають при проведенні слідчих дій» (2011). В свою чергу, О. Жеребко зауважує, що «... розуміння значущості спеціальних знань для встановлення істини у кримінальній справі надає підстави розглянути судову експертизу як самостійний інститут захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та інтересів держави. Діяльність експертів і спеціалістів у кримінальному процесі не тільки полегшує роботу судово-слідчих органів, а й дозволяє ефективніше здійснювати боротьбу зі злочинністю» (2009). Тобто вищеперераховані дослідники визначають вагоме значення використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень.

Окрема група науковців зазначає, що розвиток новітніх технологій знайшов своє відображення у технології, за допомогою яких відбувається виготовлення документів. У зв'язку з цим, особи, які займаються підркобою документів, знайшли способи вдосконалення підробки водійських посвідчень та інших документів використовуючи для цього комп'ютерні системи та новітні технології. Беручи до уваги складну ситуацію, яка склалася в Україні, а саме ведення проти України війни та тимчасової окупації Автономної Республіки Крим, вказане призвело до збільшення рівня кримінальних правопорушень, які вчиняються у сфері незаконного заволодіння транспортними засобами з метою їх продажу. Виходячи з вищеведеного актуальною проблемою виступає дослідження свідцтва про реєстрацію транспортного засобу, оскільки незаконний автомобільний бізнес є доволі поширеним видом злочину, який приносить особам, котрі займаються таким протиправними діями прибуток у великих сумах (Yefimov et. al, 2023). Вказану категорію злочинів вчиняють, серед іншого, й транснаціональні організовані злочинні угруповання.

Найбільш вдале формулювання досліджуваної криміналістичної категорії надали, на нашу думку, В. С. Кузьмічов та І. В. Пиріг вказавши, що «...під спеціальними знаннями розуміють сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок у галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла, набутих у результаті спеціальної теоретичної підготовки або професійного досвіду роботи, що використовуються з метою розкриття, розслідування та запобігання злочинам» (Кузьмічов & Пиріг, 2008).

Констатуємо вищезазначене, сформулюємо власне визначення терміну «спеціальні

знання» системи наукових знань та практичних навичок і умінь у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, одержаних в ході здійснення професійної підготовки або фахової освіти та які застосовуються уповноваженою особою з метою найбільш ефективного розслідування і попередження кримінальних правопорушень.

Стосовно класифікації форм застосування спеціальних знань, для прикладу, В. В. Тіщенко виокремлював такі види: безпосередні, тобто такі, що прямо спрямовані на збирання й отримання доказів; опосередковані, тобто ті, що сприяють збиранню й оцінці доказів (2013).

Інші вчені виокремлюють процесуальні та непроцесуальні форми, зокрема, В. С. Кузьмічов та Г. І. Прокопенко до непроцесуальних форм відносять «...консультативну та довідкову діяльність суб'єктів спеціальних знань (усну чи у вигляді довідок); проведення ревізійних чи аудиторських дій; участь суб'єктів спеціальних знань в оперативно-розшукових заходах; попередні дослідження матеріальних об'єктів спеціалістами й експертами (в усній чи письмовій формі); результати перевірок за криміналістичними обліками (у вигляді довідок)» (2001).

На базі опрацювання матеріалів кримінальних проваджень серед форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями нами було виділено такі як:

- 1) залучення спеціаліста для збору вихідних відомостей про злочин шляхом використання техніко-криміналістичних засобів для збирання та фіксації доказової інформації під час проведення окремих процесуальних дій (огляд місця події, огляд документів, огляд комп'ютерної техніки, обшук);
- 2) консультативна допомога спеціаліста для аналізу та оцінки уповноваженою особою вихідних даних;
- 3) проведення процесуальних з участю спеціаліста (допит, слідчий експеримент);
- 4) призначення експертиз.

Ми підтримуємо думку С. С. Сисолятіна, який зауважив, що «...призначення експертиз є однією з найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій під час розслідування більшості кримінальних правопорушень» (2020).

З приводу формулювання судової експертизи, то у ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» законодавець визначив його наступним чином: «...це дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду» (Верховна рада України, 1994).

А вже Є. І. Макаренко, О. В. Негодченко та В. М. Тертишник правильно зазначили, що обрання вірного моменту призначення відповідної експертизи «...передбачає врахування таких обставин: своєчасність призначення експертизи;

властивості та стан об'єктів експертного дослідження; необхідність і можливість отримання порівняльних зразків; особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення та ін.); слідча ситуація; наявність або відсутність необхідних матеріалів для призначення експертизи» (2001).

Висновки

Підводячи підсумок, зазначимо, що вчасне та правильне використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями, забезпечить найбільш ефективний процес кримінального провадження. сформулюємо власне визначення терміну «спеціальні знання» системи наукових знань та практичних навичок і умінь у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, одержаних в ході здійснення професійної підготовки або фахової освіти та які застосовуються уповноваженою особою з метою найбільш ефективного розслідування і попередження кримінальних правопорушень. На базі опрацювання матеріалів кримінальних проваджень серед форм використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених транснаціональними організованими злочинними угрупованнями було виділено такі як: 1) залучення спеціаліста для збору вихідних відомостей про злочин шляхом використання техніко-криміналістичних засобів для збирання та фіксації доказової інформації під час проведення окремих процесуальних дій (огляд місця події, огляд документів, огляд комп'ютерної техніки, обшук); 2) консультативна допомога спеціаліста для аналізу та оцінки уповноваженою особою вихідних даних; 3) проведення процесуальних з участю спеціаліста (допит, слідчий експеримент); 4) призначення експертиз.

Список використаної літератури:

National Forensic Science Technology Center (2013). A Simplified Guide to Crime Scene Investigation. URL: <https://www.forensicsciencesimplified.org/csi/how.html>

Бідняк Г. С. (2019). Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 152 с.

Єфімов М. М. (2020). Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів проти моральності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. № 2. С. 268–274.

Yefimov M., Pyrih I., Sezonov V., Oderiy O., & Novikov V. (2023). Forensic examination of plastic identification documents. *Pakistan Journal of Criminology*. Vol. 15. № 2. Pp. 17–32. (Scopus) URL: <https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0-85167436786&origin=resultslist>

Жеребко О. (2009). Сучасні можливості судової експертизи. *Підприємництво, господарство і право*. № 12. С. 164–166.

Кузьмічов В. С., & Пиріг І. В. (2008). Використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на транспорті : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ; Ліра ЛТД, 168 с.

Кузьмічов В. С., & Прокопенко Г. І. (2001). *Криміналістика* : навч. посіб. ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, Є. М. Моїсєєва. Київ : Юрінком Інтер, 368 с.

Лазебний А. М. (2016). Використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень проти громадського порядку : автореф. дисер. на здоб. наук. ст. к. ю. н. за спец : 12.00.09. Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 20 с.

Макаренко Є. І., Негодченко О. В., & Тertiшник В. М. (2001). *Експертизи на досудовому слідстві* : навчальний посібник. Дніпропетровськ : Дніпроп. Юрид. ін-т МВС України, 204 с.

Мамедова Л. Ш. (2021). Особливості використання спеціальних знань під час розслідування кіберзлочинів: міжнародний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1. С. 392–395. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/100.pdf

Перлін С. (2020). Поняття і види техніко-криміналістичного забезпечення правозастосовної діяльності. *Підприємство, господарство і право*. № 1. С. 221–226.

Верховна рада України (1994). Закон України «Про судову експертизу». URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

Романюк Б. В. (2002). Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 196 с.

Сисолятин В. В. (2020). Особливості призначення експертизи при розслідуванні кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням інтернет-банкінгу. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, С. 35–37.

Тіщенко В. В. (2013). *Щодо використання спеціальних знань у кримінальному провадженні* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції. Одеса : «Юридична література», С. 349–353.

Чаплинський К. О. (2011). Тактика використання спеціальних знань у системі тактичного забезпечення досудового розслідування. *Науковий вісник ДДУВС*. Спец. випуск. № 57. С. 232–238.

Щербаковський М. Г., & Кравченко О. А. (2000). Напрямки удосконалення процесуального положення і функції спеціаліста та експерта в проекті кримінально-процесуального кодексу України. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. № 3. С. 223–230.